

VARTO ALEVİLERİNDE MEKÂNIN İŞLEVSEL DÖNÜŞÜMÜ

Functional Transformation of Space in Varto Alevis

Arş. Gör. Dr. Fırat Taş

Orcid: 0000-0002-0944-1756 /Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

MAKALE BİLGİSİ

Makale geçmişi:

Başvuru tarihi: 26 Mart 2021

Kabul tarihi: 24 Mayıs 2021

Anahtar Kelimeler: : Alevilik, Kutsal Mekân, Cem Evi, Dönüşüm.

ÖZ

Muş' Bağlı Varto ve köylerinde yerleşik olarak yaşayan Alevi nüfusun inanca dair geleneksel mekân anlayışının yaşanan yoğun göç ile birlikte uğradığı dönüşümler çalışmanın temel konusudur. Özellikle son yarım yüzyılda yaşanan yoğun kentleşme ile birlikte mekân ve mekân algısında önemli değişimler meydana gelmiştir. Söz konusu değişimler yeni mekân arayışlarıyla kente uyum sürecini başlatmıştır. Cem evleri bu arayışın bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve fonksiyonel olarak Aleviliğin önemli bir inanç mekânı haline gelmiştir. Mekân, bir bellek unsuru olarak ele alınmış ve duygulanım, inanç atmosferi gibi tamamlayıcı unsurlarla birlikte değerlendirilmiştir. Bu bağlamda geleneksel mekânlarla modern mekânlar karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Çalışmada alan araştırması yöntemi ve katılımcı gözlem tekniği uygulanarak yapılan gözlem, tespit ve değerlendirmeler kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kapsamda Varto ilçe merkezi ve köylerinde ve Vartolu Alevilerin yoğun bir şekilde göç verdiği İstanbul, İzmir ve Mersin kentlerinde birebir görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler sonucunda yapılan gözlemler ve tespitler ortaya konmaya çalışılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 26 March 2021

Accepted: 24 May 2021

Keywords: Alevism, Holy Places, Cem House, Transformation.

ABSTRACT

The transformation of the traditional spatial understanding of the Alevi population living in Varto and its villages in Muş with the intense immigration is the main subject of the study. Especially with the intense urbanization experienced in the last half century, significant changes have occurred in the perception of space and space. These changes started the process of adaptation to the city with the search for new spaces. Cem houses emerged as a result of this search and functionally became an important place of belief in Alevism. Space has been considered as an element of memory and evaluated together with complementary elements such as affect and an atmosphere of belief. In this context, traditional and modern spaces are handled comparatively. In the study, observations, determinations and evaluations made by applying field research method and participant observation technique were handled within the framework of theoretical approaches. In this context, one-on-one interviews were conducted in the district center and villages of Varto and in the cities of Istanbul, Izmir and Mersin, where the Alawis from Varto were heavily immigrated, and the observations and findings made as a result of these interviews were tried to be revealed.

Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: firattas11@gmail.com.

GİRİŞ

Alevi inancı, geleneksel olarak kırsal bölgelerde hayat bulmuş ve yakın döneme kadar tüm organizasyonu bunun üzerine inşa etmiştir. Geleneksel bir mekân olarak köy ortamı, Cem ayinlerinin düzenlenmesi ve buna bağlı ritüellerin uygulanmasında aktif bir etkide bulunmuştur. Kırsal bölgelerdeki inanç, ibadet ve ritüel uygulamalarında kendiliğinden ortaya çıkan atmosfer, geleneksel olarak cem ayinlerinin maneviyatı yüksek bir ortamda yapılmasına olanak sağlamıştır. Köyde ibadet ve inanca dair etkinlikler için ayrılmış özel bir alan olmamasına rağmen, cem törenleri düzenlenmiş, ölümler belirli kurallar çerçevesinde defnedilmiş, inanç kendi mecrasında birçok duruma karşı organize olabilmektedir. Geleneksel olarak cem ayini, büyük çoğunlukla köyün ocak ailesinin evinde düzenlenmiştir. Eğer imkân varsa bu evlerde genişçe bir oda misafirler için ayrılmakta ve cem ayini yapılırken kullanılmaktadır. Köy dışından bir pir taliplerini ziyaret etmek için geldiğinde ise ya köydeki ocak ailesinin evinde ya da köyün ileri gelen, ekonomik koşulları elverişli olan kişilerinin evinde düzenlenebilmektedir. Türkiye’de yaklaşık olarak 1960’larda başlayan iç ve dış göç bu durumu köklü bir değişikliğe uğratabilecek dönüşümlere zemin hazırlayacaktır. Almanya’nın Türkiye’den yoğun olarak işçi göçü kabul etmesiyle birlikte Alevi nüfusta da bu yönde büyük bir talep görmüştür. Bunun yanında Türkiye’de aynı tarihlerde başta İstanbul olmak üzere, İzmir, Mersin, Adana ve Ankara’ya da göçler yaşanmıştır. Hem İstanbul’da hem de İzmir’de yapılan görüşmelerde Varto’dan bu şehirlere yaşanan göçte en erken gidenlere ulaşılmaya çalışılmış ve sürecin başlangıcındaki gelişmeler anlaşılmasına çalışılmıştır.

Göç ve Kuruluş

İstanbul’da Gazi Mahallesinde kırk yıldan uzun bir süredir kasaplık yapan 62 yaşındaki KK1 Varto’nun Goşkar (Yarlısu) köyünden 1960’ların sonunda İstanbul’a göç etmiştir. O yıllarda buldukları bölgede çok az insan yaşadığını belirten görüşmeci, yetmişlerin sonuna kadar herhangi bir örgütlenme, organizasyon ya da Alevilik inancına dair herhangi bir etkinlik olmadığını belirtmiştir. Özellikle Sivas, Malatya, Tunceli, Adıyaman illerinden gelen Alevi nüfusun artmasıyla birlikte inanca dair sorunların çözümü için çeşitli girişimler başlamıştır. Özellikle sol eğilimli politik dernek ve örgütlerde yer alan Alevi nüfus, Alevi kimliğini yavaş yavaş ön plana çıkarmaya başlamıştır. Şehirde olmalarına rağmen tıpkı köydeki gibi ocak ailelerinin evlerinde Cem ayini düzenlenmeye başlamıştır. Bu sefer aradaki fark evin bir apartman dairesinde olmasıdır. Bu da beraberinde yeni ve farklı sorunlar getirmiştir. Şehir mimarisinin ve kent kültürünün bu tür kalabalık buluşmalara imkân vermemesi Alevi toplumunu yeni arayışlara itmiştir. 1980 darbesi ve sonrasındaki birkaç yılda birçok konuda olduğu gibi Alevi inancına dair sorunlar da buzdolabına kaldırılmış ve üzeri örtülmüştür. Ancak aynı yıllarda başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde Alevi nüfus dernekler aracılığıyla bir araya gelmiş ve ilişkiler sosyal bir boyut kazanarak kimlik mücadelesiyle birleşmiştir. Bu gelişmelerin Türkiye’ye yansımaları, sonraki on yıllarda da devam edecek Avrupa merkezli bir etki odağını ortaya çıkaracaktır. O yıllara kadar inancın referans noktası asıl kaynağı iken, sonraki yıllarda Avrupa’dan Türkiye’ye doğru bir bilgi, bilinç ve fikir akışı meydana gelmeye başlamıştır. 1980’li yılların ortalarından itibaren Türkiye’de yaşanan görece iyileşmelerin ardından Aleviler kültür dernekleri, yayınevleri gibi kültürel örgütlenmeler aracılığıyla bir araya gelmeye başlamışlardır. Bunu takip eden süreçte, Cem evleri kaçınılmaz bir ihtiyaç olarak kentli Alevi nüfus için bir zorunluluk olmaya başlamıştır. Kurulan Cem Evlerinde, cem ayinleri düzenlenmeye başlamıştır. Sonraki yıllarda bağlama kursu gibi sanatsal ve inanca dair birçok faaliyet alanında çalışmalar yapılmıştır. Şehirde ölüm sonrası ritüeller ve defin işlemlerinin apartman dairelerinde veya benzer elverişsiz koşullarda yapılması problemi Cem Evleri yoluyla çözüme kavuşturulmuştur. Modern hayat geleneksel mekânda köklü bir değişikliğe sebep olarak Alevi inancında Cem Evi gibi yeni bir kavramın ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu süreç İzmir’de de aşağı yukarı bu süreçlerden geçerek olgunlaşmıştır. İzmir Çiğli’de görüşülen 77 yaşındaki KK2 1960’ların başında Varto’nun Sağlıcak köyünden İzmir’e göç etmiş ve o tarihten beri orada yaşamaktadır. Çiğli’ye kendisinden önce giden bir köylüsünün önerisiyle giden görüşmeci, o yıllarda Alevilerin Alevi olduklarını bile birbirine söyleyemediği zor zamanlar olarak nitelendirmiştir. Uzun yıllar inancına dair ibadet veya ritüellerin yaşanması ya da yaşatılması bir yana kimliğini gizlemek zorunda kaldığını ifade etmiştir.

1970'li yıllardan itibaren göçün yoğunlaşması ile birlikte Varto, Tunceli, Malatya, Sivas gibi Alevi nüfusun yoğun yaşadığı bölgelerden İzmir'e yaşanan göçte, Çiğli Alevi toplumu için öncelikli tercihlerden biri olmuştur. 1980'li yıllardan itibaren hem ekonomik hem de toplumsal olarak güçlenen Aleviler dernekleşme gibi faaliyetlerle bir araya gelmeye başlamışlardır. Bundan önceki süreçte bir araya gelmenin yegâne yolu hemşeri kahvehanelerinde birlikte zaman geçirmek iken artık derneklerde ya da Cem evlerinde inanca dair ihtiyaçlar görülüyor ve sosyalleşme inanç birlikteliği üzerinden sağlanıyordu. Takip eden süreçte bu örgütlenme daha küçük çaplı hemşeri dernekleriyle daha da çeşitleniyor ve Aleviler artık inançlarına ve kültürlerine dair konularda eskisi gibi çaresiz hissetmiyorlardı.

Mekân, Atmosfer ve İnanç

Mimari olarak Cem Evlerinin ayırt edici bir özelliğinin olduğunu söylemek güçtür. Genel olarak idari bir bölüm, Cem ayınlarının düzenlendiği büyük bir alan ve yemek organizasyonu için oluşturulan mutfak ve depo alanları olmak üzere üç bölümden meydana gelir. Bu durum önceden belirlenmiş bir mimari öneri ya da kural olmadan spontane olarak gelişen bir durumdur. Mimari olarak Cem Evlerinin bir kimlik kazandığını söylemek mümkün değildir. Daha çok ihtiyaçlara yönelik, işlevsel bir mimari öncelikten söz edilebilir. Hizmetlerin yerli yerinde görülebilmesi, gelen bireylerin asgari konforu, lokma dağıtımı, kurban kesimi gibi ritüellerin uygulanabilmesi gibi kaygılar ön planda olmuştur.

Cem Evleri, modern kent hayatının dayattığı koşullarla birlikte ortaya çıkarken Alevilerin mekân algısında büyük bir değişime yol açmıştır. Kırsal bölgelerde doğayla iç içe, psikolojik bir yoğunlaşmayla yaşanan inanç artık belirli bir alana sıkıştırılmış ve doğadan alabildiğine uzak bir şekilde yaşanmaktadır. Cem Evleri örneğin Ölüm sonrası ritüeller konusunda büyük bir sorunu çözerken Alevi toplumunun geleneksel olarak doğaya yaslanan inanç özelliklerinin Cem evlerinde karşılık bulduğunu söylemek mümkün olmayacaktır. Köyde iken birçok farklı kutsal mekâna bağ kurabilen Alevi bireyler şehirde bu yönelimi sağlayabilecek araçlardan yoksun kalmışlardır. Evinin karşısında yer alan bir ziyaret, kutsal bir ağaç ya da bir şehitliğe bakarken yaşanan yoğunlaşmanın şehirdeki tek karşılığı Cem Evi olmuştur. Cem ayınları sırasında görece yaşanan duygusal bağ kurma olgusu, bunun dışında sağlanamamıştır. Bu da yeni durumun ve hayatın geri dönülemez bir şekilde değişmiş olmasıyla ilgilidir. Doğa kaynaklı duygulanım ve motivasyon imkânlarından mahrum kalan Alevilerin o güne kadar biriktirdikleri tüm kültürel unsurların kentte Cem Evine aktarılmasında sorunlar yaşanmıştır. Connerton bu aktarımın insan zihnindeki genel çerçevenin nitelikleriyle ilişkilendirir:

“Ne türden olursa olsun belli bir deneyimin akla yatkın olduğundan emin olmak için onu, daha önceki deneyimlerimizin oluşturduğu bağlama dayandırmak zorunda oluşumuzdur; yani herhangi bir tekil deneyimden önce zihnimizin, daha önce deneyimi yaşamış şeylerin tipik biçimlerinden oluşmuş bir tür genel çerçeveye göre önceden bir eğilim edinmiş olması gerekir. Zihnimizi etkileyen bir şeyi ya da eylemi kavramak, onu, olabileceklere ilişkin bir beklentiler sistemi içinde bir yerlere yerleştirmektir. Sınırları zaman içindeki deneyimlerimize göre çizilen kavrama dünyası, anımsamaya dayanan örgütlü bir beklentiler kümesinden oluşur” (1999: 15).

Yazarın üzerinde durduğu “önceden edinilmiş çerçeve” kavramı, Vartolu Aleviler için göç etmeden önce yaşadıkları kırsal ve doğal çevresel koşullarda oluşmuş inanç pratiklerini imler. Zihinsel ve duygusal tekrar tekrar yaratılan kutsallar etrafında şekillenen geleneksel Alevilik şehirde karşılaştığı yeni durumlara büyük oranda uyum sağlamış fakat geleneksel mekânların insanlarda yaratabildiği güçlü etkiyi oluşturabilecek modern kentli mekânlarda bu etkiden bahsetmek olanaksızdır.

Bu noktada Cem evlerinin mimari yapısı ve atmosferi ile ilgili bir parantez açmak gerekecektir. Cem evlerinin kuruluş sürecinde, toplumsal olarak hızla çözülmesi beklenen ölüm-taziye-defin işlemleri dolayısıyla herhangi bir mimari ya da estetik kaygı taşınmamıştır. Alan araştırmaları kapsamında ziyaret edilen Varto Merkez ve köylerindeki Cem evlerinin ve metropol şehirlerde kurulan fiziksel olarak daha büyük Cem Evi binalarının herhangi bir mimari karakteristiği bulunmamaktadır. Standart bir yapılaşma olmadığı gibi özgün bir mimari yaklaşım da gözlemlenmemiştir. İç mekânların kullanımı tamamen işlevsel olarak düşünülmüş ve buna göre tasarlanmıştır. Alevilik inancına dair simgelerin ise genellikle

Hız, Ali, Hasan, Hüseyin ve on iki imamı simgeleyen fotoğraflar bulunmaktadır. İbadet mekânlarının mimarisinde temel kaygılardan birisi olması gereken “manevi atmosfer”in sağlanabildiğini söylemek güç olacaktır. Ya da başka bir deyişle söylemek gerekirse Cem Evlerinde yapılan Cemlerde oluşan manevi, duygusal inanca ilişkin ortaya çıkan atmosferde Cem Evlerinin mimari olarak bir katkısının olduğunu söylemek mümkün değildir. Connerton’un mekân belleği üzerine *anıt mekân ve mahal* (2012: 20) olarak vurguladığı kavramlar üzerinden konuyu ele almak açıklayıcı olacaktır. Cem evlerine gidip ibadet yapan Alevilerin bellek mekânı olarak geleneksel anlamda kutsallaştırdığı ziyaret, türbe, ağaç, gibi çeşitli mekânlarda sağlanan manevi atmosfer bu mekânları birer anıt mekân haline dönüştürür. Ancak Cem evlerinin anıt mekân olma özelliğinin henüz oluşturulmadığı bir gerçekliktir. Bu durum hem dış fiziksel yapısından hem de iç mekân düzenlemelerindeki salt işlevsel yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Connerton’un ev, işyeri gibi gündelik mekânlar için kullandığı *mahal* kavramı Cem Evlerini betimlerken daha doğru bir noktaya oturmaktadır. Bu ikili karşılaştırmayı daha iyi anlayabilmek için Eliade’nin “kutsal mekân” değerlendirmesine başvurmak yararlı olacaktır:

“Arkaik insan için dünyada yaşamının dinsel bir değeri varsa bu, “kutsal mekân” olarak adlandırabileceğimiz şeye dayalı özel bir deneyimin ürünüdür. Gerçekten de, dindar insan için mekân homojen değildir; mekânın bazı parçaları niteliksel olarak farklıdır. Kutsal ve bu nedenle güçlü ve önemli bir mekân vardır; bir de kutsal olmayan ve bu nedenle, yapı, biçim ve anlam barındırmayan bir mekân vardır. Dindar insan için bu mekânsal homojen-olmama durumu, gerçekten var olan tek gerçek mekân olan – kutsal mekân ile onu çevreleyen biçimsiz uzayı oluşturan diğer tüm mekânlar arasındaki karşıtlığa dayalı bir deneyimde ifade bulur” (2016: 36).

Varto’daki ziyaret kültürü ve bunun yanında dağ, ateş ve su kültleri düşünüldüğünde, bireylerin inançlarını Varto ve doğasıyla bütünleşik bir biçimde sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Dolayısıyla kutsal mekânın oluşum evreleri ve bunun zihindeki karşılığının ortaya çıkışı bu koşullar çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Cem evleri ise kutsal yaratma sürecinin içerisinde mekânsal bir farklılık veya özgünlük katamamıştır. Bu kutsal yaratım şemasının ortaya çıkışı ve geleneksel inançların kavrayış biçimleri üzerine Bruhl şu değerlendirmeyi yapar:

“İlkel insanlar, çevrelerindeki manzaraya baktıklarında, bizim gibi yalnızca tepeler, kum, ağaç toplulukları, akarsular, kimi zaman tuhaf ve fantastik sahip taşlar, kayalar görmemektedirler. Manzaradaki her ayrıntıdan bir anlam çıkartırlar. Çocukluktan başlayarak ayrıntıların ne anlama geldiğini bilirler. Çevrelerindeki coğrafi yapı mitolojik bir manzara gibidir. Her gün yan yana oldukları bu manzara asla sıradan bir görünüme bürünmemektedir. (...) Bu, mitoloji ve törenler, kutsal yerler ve nesnelere üzerine kurulmuş bir yaşam biçimidir” (2016: 30).

İlkel¹⁵⁶ kavramının pejoratif anlamlarıyla ilgili tartışmaları konumuzun kapsamı dışında bırakacak olursak, Bruhl’un üzerinde durduğu geleneksel inanma biçimleri ve doğa algılayışındaki yoğunluk, Varto Alevilerinin geleneksel-kırsal inanma biçimleriyle benzerlikler gösterir. Hemen hemen her köyde yer alan dağ, ağaç, su kültleri ve bunu simgeleyen kutsal mekânlar ile yaşamları hakkında efsanevi bilgiler mevcut olan bazı kutsal şahsiyetlerin mezarları da bu kapsamda değerlendirilebilir. Varto Alevilerinin inançlarındaki mekânsal dönüşümün boyutları kavrayabilmek açısından geleneksel kutsal mekân biçimlerinin iyi anlaşılması ve aradaki farkın yaşanan Cem evlerinin kutsal atmosfer yaratabilme kabiliyetiyle karşılaştırılması aydınlatıcı olacaktır.

Mekânın ayinsel pratikler üzerindeki etkisi üzerinde duran Atay ise duygu-yoğun ayin ortamları kavramını kullanır:

“(…) Öte yandan duygu-yoğun ayin ortamları, insanların ortak kimliklerini ifade etmelerine, dışa vurmalarına olanak verir. Böylece dinsel pratiklerin bir insan topluluğu içerisinde dayanışmaya yardımcı olduğu, topluluk kimliğinin ve aidiyetinin birey tarafından hissedilmesini sağladığı da ileri sürülebilir” (2011: 25).

¹⁵⁶ Antropolojik olarak ‘ilkel’ tanımı ve ilgili tartışmalar için bkz. Emiroğlu, Aydın, (2003), Antropoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Yazar, motivasyonu yükselten ve duygulanımı artıran inanç mekânlarının inançla ilgili etkilerinin yanı sıra topluluğun kimliğini ve grup içi ilişkilerini geliştiren bir işlevi olduğunu belirtir. Bu işlevselliğin geleneksel ayin mekânlarında daha görünür olduğu yapılan saha çalışmalarında da gözlemlenmiştir. Özellikle hala Varto'ya bağlı köylerde yaşayan ve 70 yaşın üzerindeki bireylerde ayinsel pratik belleğinin çok daha duygulanım ve motivasyon odaklı olduğu söylenebilir. Düzenli olarak Cem evlerine giden bireylerde bu duygulanımın yerini yapılan faaliyetler ve benzeri uğraşlar ön plana çıkmaktadır.

Alevilik ve Alevi hareketlerinin siyasallaşması üzerine araştırmalar yapan Massicard Cem evlerinin kuruluş sürecini ve Cem evlerinde uygulanacak pratiklerin evrensel bir standart yaratma kaygısını taşıdığını belirtir. Yazarın Aleviliğin kentleşmesi ve bu yeni durumla ilgili tespitleri şu şekildedir:

“Bir yerel ibadetler, inançlar ve aidiyetler ağları nebulasından hareketle, standart bir Alevilik yaratılmalıdır. Bu da Aleviliğin hem “yerellikten arındırılması”nı hem de kişiselleştirmekten uzaklaştırılmasını, bugüne dek ibadetin çerçevesini oluşturan tanışıklık cemaatlerinden kopartılmasını gerektirir. Aleviciler bir yandan Aleviliği tekipleştirmeye, diğer yandan da dini ibadet çerçevesini evrenselleştirmeye uğraştırmaktadırlar. Tekipleştirme öncelikle, cem ayininin uğratıldığı dönüşümde dikkati çekmektedir. Yeniden oluşturulan Alevilikte de merkezi tören olarak kalan cem, yine de saatlerce ve kimi zaman da bütün gece süren köy cemi olmaktan çıkmıştır. Aleviciler tarafından kentte düzenlenen cemler genellikle bu köy cemlerinin sıkıştırılmış halidir ve ortalama iki saat sürerler. Ritüellerin bazıları bir tarafa bırakılmıştır veya sadece simgesel tarzda gerçekleştirilirler” (2013: 171).

Yazarın bahsini ettiği standartlaşma süreci Aleviler açısından devam eden bir süreçtir. Kırsal ve geleneksel bir inancın kentleşmesi ve yerleşikleşmesi süreci beraberinde bu tarz sorunları getirmiştir. Yeni durumda mekânlar dönüştüğü gibi ritüeller de yeni biçimler ve kısıtlarla uygulanmaya devam etmiştir. Burada üzerinde durmak istediğim nokta Cem ayininin bütün gece süren ve içerisinde birçok farklı esrime biçimlerinin görüldüğü motivasyonu yüksek atmosferinden uzaklaşması ve birçok farklı özelliğini geride bırakarak (dara çekme gibi) bir gösteriye dönüşmesi ihtimali farklı durumlarda da ortaya çıkmaktadır. Örneğin Cem ayinlerinin temel taşlarından biri olarak Semah, kentleşme sürecinde yarı-profesyonel bir görünüme sahip olmuştur. Özellikle Alevi sivil toplum örgütlerinin bünyesinde kurulan semah ekipleri de bu anlamda dar alana sıkıştırılmış bir folklor ekibi şeklinde işlev görmektedir. Özetle bu noktadaki sorun duygulanım sağlanabilecek mekânların modern dönemde kentli Aleviler için bir ihtiyaç olduğu ve konunun tartışılması gerekliliğidir.

Cem Evi mi Taziye Evi mi?

Varto'da ise durum aşağı yukarı göç edilen büyük şehirlerde olduğu gibidir. Varto merkezde yer alan Cem Evi yılın tüm aylarında faal olmasına rağmen düzenli olarak cem ayini düzenlenememektedir. Bunda kışın nüfusun büyük kısmının büyük şehirlerde ya da Avrupa ülkelerinde olmasının payı büyüktür. İzmir, Mersin, İstanbul gibi büyük şehirlerde her Perşembe düzenli olarak organize edilen cem ayinlerine aynı sıklıkta ve düzende Varto'da rastlamak mümkün değildir. Senede birkaç kere kutsal günlerde veya özellikle Avrupa'dan gelen Vartolu Alevilerin talepleri doğrultusunda düzenlenen cemlerin sayısı yılda birkaç kereyi geçmemektedir. Hızır Cemi başta olmak üzere, muharrem ayı ve benzeri geleneksel günlerde cem ayini yapılmakta, bir araya gelinmektedir. Varto'nun köylerinde ise nüfus kış aylarında büyük oranda azaldığı için kurulan Cem evleri daha çok taziye evi olarak hizmet vermektedir. Alan araştırması kapsamında ziyaret edilen köylerde bulunan cem evlerinin hiçbirinin açık olmadığı görülmüş, bu durumun yılın genelinde bu şekilde olduğu teyit edilmiştir. Köyde yaşayanlar ve göç edenlerin maddi destekleriyle kurulmuş bu cem evlerinde düzenlenen taziye törenlerinde de tüm giderler ortak bir havuzdan karşılanmakta ve bu maddi yük genel olarak Avrupa'da yaşayan ve ekonomik koşulları yerinde olan köylüler tarafından karşılanmaktadır. Ekonomik konular, bu mekânlar söz konusu olduğunda üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulması gereken dinamiklere sahiptir. Türkiye'de Alevilik ve Cem Evleri resmi olarak bir inanç ve inanç mekânı olarak kabul edilmediğinden, Cem Evleri kamusal bir destek almamaktadır. Uzun yıllardır Türkiye'de tartışılan ve üzerine hükümetin desteklediği

sayısız çalıştaylar düzenlenen resmi tanınma konusu en çok da ekonomik konular üzerinden değerlendirilmektedir. Cem evlerinin özellikle elektrik, su, doğalgaz gibi temel ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanmaması dolayısıyla bu ihtiyaçların giderilmesi amacıyla Cem Evlerinde ve Kültür derneklerinde önemli bir mesai harcanmaktadır. Bu tür kurumlar tamamen Alevi yurttaşlar tarafından finanse edilmekte ve tüm ihtiyaçları ortak bir havuzdan karşılanmaktadır. Giderler sadece standart ihtiyaçlardan meydana gelmemekte ve günlük olarak ihtiyaç sahiplerine yemek çıkarılması, çocuklara ve gençlere yönelik kurs faaliyetlerinin finansmanı gibi tüm ihtiyaçlar Alevi toplumu tarafından karşılanmaktadır. İzmir’de ziyaret edilen Varto-Der, özellikle Vartolu Alevilerin İzmir’de bir arada olması ve ortak faaliyetler yapılması amacıyla kurulmuştur. Ancak bunun yanında Vartolu Alevi toplumun kültürel etkinliklerinde ve inanca dair ihtiyaçlar halinde kullanılmak üzere topluluktan maddi imkân temini ve bunun kullanılması gibi faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Alevi nüfusu kentleştiğiçe, ziyaret kültüründe belirgin bir azalma yaşanırken, modern mekânlar anlamında oldukça geniş çaplı bir çeşitlenme süreci başlamıştır. Cem Evleri, kültür dernekleri, hemşeri dernekleri ile birlikte toplumsal olarak örgütlenen Aleviler, geride bıraktıkları folklorik ve geleneksel inanç özelliklerinin yerine modern mekânlar ve bakış açılarını ikame etmişlerdir.

SONUÇ

Mekân algısında yaşanan değişimler, Aleviliğin algılanışı ile ilgili bazı dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Köyle ilgili tanıklıklar ve anlatımlarda genel olarak manevi bir eğilimin ve atmosferin hissettirildiği söylenebilir. Yer yer olağanüstü motiflerle süslenen anlatılarda, muazzam bir konsantrasyon halinden hatta bazı durumlarda esrime pratikleri olarak nitelenebilecek kadar yoğun bir inanç atmosferinden bahsedilmektedir. Anlatılar veya tanıklıklar daha içsel bir noktadan hareketle, duygusal bir tonda ortaya çıkmaktadır. Anlatış biçiminden, jest ve mimiklere kadar kendini hissettiren güçlü bir duygu yoğunluğundan bahsedilebilir. Buna karşın Cem evlerinde veya genel olarak şehirde farklı durumlarla karşılaşılabilir. Artık kentsel sorunlar ve çözümleriyle karşılaşan Alevi toplumu, buna uygun bir entegrasyon ve uyum sürecine başlamışlardır. Başlı başına bir kurum olarak Cem Evi, kurumsal işleyişin tüm gereklerini yerine getirmek zorundadır. Bir arada olmanın, bir araya gelmenin organizasyon, idare, kurumsal kimlik gibi etmenlerin tamamının artık Alevilerin gündeminde olduğunu ve tüm örgütsel faaliyetlerin belirli bir plan ve işleyiş dâhilinde olması gerekmektedir. Bu sebeple, köyde yaşanmış veya yaşanmakta olan Alevilik ile kentli Alevi algısında, düşüncesinde ve duygulanım dünyasında iyice netleşen farklılıklar bulunmaktadır. Bu noktada inanç; doğaya, anlatıya bir bütün olarak folklorik unsurlarından uzaklaşarak, kentli, modern bir yapıya bürünmektedir. Bu durum, kentleşme ve göç sürecinin doğal sonucu olarak değerlendirilebilir. Köydeki varlığını, kimliğini şehre taşıma sürecinde, kendi kurumlarını oluşturan Alevilerin önündeki bir sonraki adım, kente uyum sürecinde yeni organizasyon ve girişimlerle, inancı formel bir yapıya dönüştürmektir. Bu kaçınılmaz bir gerçeklik olarak alanda gözlemlenmiştir. Konuyla ilgili görüşlerine başvurduğum Mersin Cem Evi Dedesi ve Alevi inanç kurulu başkanı Hasan Kılavuz (KK3), bir süredir kendilerinin de daha standart bir uygulamaya birliği sağlamaya yönelik çalışmalarının olduğunu belirtmiştir. Standartlaşma ihtiyacı, bir inancın ya da düşüncenin, yerellikten ulusallığa ve oradan evrenselliğe uzanan sürecin getirdiği bir arayış olarak kendini göstermektedir. Kimi zaman topluluk içerisindeki çeşitliliği ortadan kaldıracığına yönelik eleştiriler olsa da, standartlaşma Alevi toplumunun kentleşme sürecinde atması gereken bir adım olarak belirmektedir. Söz konusu standartlaşmanın mekâna dair kısmının, inancı daha manevi bir yönden destekleyebilecek işlevsel ve estetik kaygılarla icrası büyük önem taşımaktadır. Massicard’ın “tektipleşme” (2013: 171) olarak kavramsallaştırdığı olgu, esasında Aleviliğin siyasal ve toplumsal sisteme entegre olurken bir arada olabilmeye arzusundan ileri gelmektedir. Farklı ibadet ve ritüel özelliklerinin olması, Alevilik gibi büyük oranda sözlü kültür ve sözlü gelenekler yoluyla inşa edilen ve aktarılan bir inancın farklı sözlü kültür özellikleri, ritüel ve ibadet biçimlerinin olması olağandır. “Tektipleşme” olarak kavramsallaştırılan olgu, büyük oranda işlevsel düşünülmüş bir ara çözüm olarak nitelendirilebilir. Bu noktada Alevilerin hem mekânsal hem de inançsal konuların standartlaşması tartışmalarının önümüzdeki dönemde çok daha yoğun tartışılacağı güçlü bir ihtimal olarak belirmektedir.

KAYNAKÇA

- Atay, T. (2011). *Din Hayattan Çıkar Antropolojik Denemeler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruhl, i. (2016). *İlkel Topumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler*, İstanbul: Doğubatı Yayınları.
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connerton, P. (2012). *Modernite Nasıl Unutturur*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Eliade, M. (2016). *Okültizm, Büyücülük ve Kültürel Modalar*, İstanbul: Doğubatı Yayınları.
- Emiroğlu, K. Aydın, S. (2003), *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Massicard, E. (2013), *Türkiye'den Avrupaya Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaynak Kişiler:

- KK1- İstanbul, Gazi Mahallesi, Esnaf. Görüşme Tarihi: 08.01.2020.
- KK2-İzmir, Çiğli, Kamu Emeklisi, Görüşme Tarihi: 24.12.2019.
- KK3-Mersin, Mersin Cem Evi Başkanı, Görüşme Tarihi: 10. 10. 2020.